

світі у її співвідношенні з іншими мовами, передусім із російською та англійською.

5. Необхідно озброїти студентів знаннями з основ соціолінгвістики, зокрема це стосується розуміння понять “мовний стан”, “мовна ситуація”, “мовна політика”, усвідомлення соціокультурних, соціопсихологічних чинників формування й динаміки розвитку мовної ситуації, наукового осмислення сучасної соціолінгвістичної ситуації в Україні. Вважаємо доречним, навіть необхідним введення до навчального плану підготовки вчителя – українського філолога спеціального курсу з основ соціолінгвістики.

Література

1. Державна національна програма „Освіта. Україна XXI століття” // Освіта. – 1993. – № 45.
2. Масенко Л. Мовно-культурна ситуація в Україні (Соціопсихологічні чинники формування) // Дивослово. – 2001. – № 10. – С.7-11.
3. Рідна (українська) мова. Програма для шкіл з українською мовою навчання. 5 клас 12-річної школи / Скуратівський Л.В., Шелехова Г.Т., Тихоша В.І., Корольчук А.М., Новосьолова В.І., Остаф Я.І. // Дивослово. – 2005. – № 5. – С. 36-46.
4. Ушинський К.Д. Рідне слово // Твори: В 6 томах. – К.: Рад. школа, 1954. – Т. 5. – С. 350-357.

Л.В.Задорожна

ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ПЕДАГОГА – ІСТОРИКА В СУЧАСНИХ УМОВАХ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

В статье рассматривается проблема подготовки учителей истории в современных условиях реформирования системы среднего и высшего образования в Украине. Представлен анализ накопленного педагогического опыта и намечены пути формирования личности педагога – историка.

The article deals with the problem of History teachers' training under present – day condition of reforming of the system of secondary and higher education in Ukraine. The analysis of collected

pedagogic experience is presented and the ways of forming of personality of History teacher are planed.

*Найкращий учитель є одним з не багатьох,
хто радить, замість того, щоб наказувати,
і закаляє своїх слухачів бажанням
вчитися самим.
(В.І.Курилів)*

Розвиток в Україні процесів становлення громадянського суспільства, а також прискорення процесів інтеграції в європейське і світове співтовариство значною мірою змінили місце й роль суспільствознавчих дисциплін у сучасній українській освіті. Саме на них покладається вирішення важливих завдань щодо навчання, виховання та розвитку учнівської молоді через особисте усвідомлення цивілізаційного, культурологічного та ціннісного досвіду людства за весь час його існування. Такі умови засвідчують зростання вимог до педагогічного професіоналізму й особистих якостей вчителя – суспільствознавця. Сучасні вимоги до особистості педагога висвітлені в законі України «Про загальну середню освіту», де зазначено, що “педагогічним працівником повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має відповідну педагогічну освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи...” [6,677]. Таким чином, на фоні реформування в Україні всієї освітньої галузі висувається проблема підготовки педагогічних кадрів, зокрема вчителів - істориків.

Аналіз рівня підготовленості молодих педагогів – істориків до роботи в сучасній школі свідчить про те, що випускники педвузів готові до викладання історії в основній школі, до роботи в гімназіях та ліцеях – готові в основному, але до роботи в профільній школі - не готові, оскільки цей напрямок освіти тільки починає свій розвиток. Серед найбільш значущих проблем, які сьогодні вирішують викладачі педвузів у процесі підготовки вчителів історії, є, в першу чергу, проблема їхньої несформованості у світоглядно – методологічному плані, що призводить надалі до зниження науковості викладу історичного матеріалу. Також важливою є проблема оволодіння молодими

педагогами відповідними компетентностями. У цьому випадку викладач стикається з протиріччям між знаннєвим підходом до навчання історії у вузі та неспроможністю всебічного використання цих знань у школі [15,58]. Основною причиною такого стану дослідники вважають як відсутність досвіду практичної роботи в закладах освіти, так і те, що “професійна підготовка вчителя нерідко не формує у нього цілісного, системного сприйняття своєї майбутньої діяльності” [13,3]. Також не досягнуто ще єдності у співвідношенні між зростаючими об’єктивними вимогами суспільства до школи та вчителя й недостатнім рівнем його підготовки у вузі. Тому, всі ці процеси спонукають до пошуку відповіді на питання: яким має бути вчитель історії в Україні на початку XXI століття, що спрямовує нас на окреслення основних якостей сучасного педагога – історика та шляхів їх формування за роки навчання у педвузі і в подальшій трудовій діяльності.

Проблема формування особистості вчителя історії висвітлювалась ще у працях педагогів кінця XIX – початку XX століття. Видатний український суспільний діяч та вчений М.С.Грушевський, звертаючись до вчителів історії, наголошував: “...В руках наших педагогів і нашої організації освіти історія повинна послужити перемозі і закріпленню ідей і настроїв гуманності, демократизму й соціалізму. Історія рідного краю не перестане бути осередком історичного навчання... Суб’єктивний центр рідної історії, з котрого глядач розглядається в загальній перспективі історії, треба ввести в історичну перспективу, дати йому відповідне місце і наділити глядача також і об’єктивними мірами й критеріями” [18,57]. У 1916 році на учительських курсах в Полтавській губернії читав лекції з методики історії дослідник і педагог А.Ф.Гартвіг. Він зазначав, що “...кожний вчитель, приступаючи до викладання історії, повинен виробити сукупність етнічних понять, які будуть керувати ним при пояснені історичних явищ з точки зору їх прогресивності. Це важко, але не є неможливим” [18,58]. Міністр освіти в уряді УНР, колишній учитель історії Никифр Якович Григор’єв – Наш націлював викладачів на те, щоб “...дітей своїх змалку виховували з ясним і певним національним поглядом... Ми морально зобов’язані подбати, щоб діти наші знали, що в них є певна родина, що вони

члени певної нації... Історію треба викладати так, щоб дитина з самого початку й до самого кінця курсу відчувала, що вчить вона не про когось, а про себе, про своїх батьків, дідів, прадідів, про свій рід..." [3,7].

Таким чином, у міркуваннях видатних вчених того періоду не йшлося безпосередньо про особу вчителя історії. Насамперед, увага зверталася на ті завдання, які ставила передова українська спільнота перед шкільною історичною освітою.

Потужного розвитку педагогічна наука набуває в радянську добу. Саме в цей період були досліджені теоретичні засади визначеної проблеми. Один із засновників радянської методики викладання історії академік О.І.Стражев писав: "...кожен учитель історії має усвідомити своє високе призначення та постійно працювати над підвищенням власного ідейно – політичного рівня, поглиблювати свої наукові знання, поширювати кругозір, удосконалювати педагогічну майстерність; вчитель історії повинен вміти передавати власні знання та переконання учням" [17,276]. Як бачимо, акцент робився на викладання предмету вчителем. Підвищення власного професійного рівня, на думку дослідника, мало відбуватися через поглиблення знань та вдосконалення педагогічної майстерності педагога - історика.

У 60 – х роках ХХ-го століття радянське суспільство висувало такі вимоги до вчителя історії:

- він повинен мати високу наукову кваліфікацію в галузі предмета, бути висококультурною людиною;
- йому необхідно добре знати психологію учня, його вікові особливості, інтереси, рівень суспільного розвитку, а також необхідно любити своїх вихованців;
- учителю історії треба добре знати педагогічну теорію, передусім дидактику;
- він також повинен постійно підвищувати власний професійний рівень [17,277].

Наприкінці 70-х років ХХ-го століття видатний радянський методист Н.Г.Дайрі в авторському посібнику, узагальнюючи досвід своїх колег – методистів та вчителів, наголошував, що крім визначених раніше вимог, слід додати: високий рівень моральності вчителя, його естетичне виховання,

вміння науково і разом з тим доступно викладати навчальний матеріал. “Особливе значення має громадянська позиція педагога – історика, - пише автор, - уміння співчувати героям минулого та викликати такі ж самі почуття у слухачів... Все більш необхідним стає вміння використовувати на уроках сучасні технічні засоби” [12,222]. У 80 – х роках було завершено процес формування образу вчителя історії радянського суспільства. У посібнику з методики викладання історії за 1986 рік зазначено, що “учитель історії – це провідна особа в справі навчання та виховання підростаючого покоління. Він викладає основи суспільних наук, що представляють собою систему марксистсько – ленінського світогляду. Педагогічна праця вчителя історії – специфічний вид соціально – перетворюючої та духовної діяльності. Результатом її діяльності є учень, який оволодів знаннями основ суспільних наук, відповідним рівнем соціальної, політичної, морально – естетичної культури, високими моральними якостями” [11,265]. Підкреслювалося, що вчитель історії не може не являти собою взірць моральності, справедливості й доброзичливості. Діяльність учителя історії розглядалася як сукупність взаємопов’язаних її видів, до яких відносили: викладання історії, основ Радянської держави, суспільствознавства; проведення класних та позакласних занять; виховання учнів; підвищення кваліфікації; робота з батьками; суспільна діяльність. Особливо підкреслювалося, що вчитель історії повинен бути активним “пропагандистом політики КПРС та суспільно – політичних знань серед населення” [11,266]. Саме тому українські вчителі протягом значного проміжку часу не мали можливості викладати історію своєї країни, свого народу неупереджено, об’єктивно, окремим курсом та за власними підручниками.

Умови функціонування українського суспільства після проголошення незалежності не привернули до проблеми виховання та формування особистості вчителя історії достатньої уваги дослідників. Виходячи з позитивного досвіду попередніх досліджень та узагальнюючи їх погляди на проблему, якості, які мають бути притаманними для вчителя історії, можна поділити на дві частини:

1. Якості, що мають бути притаманними вчителю взагалі та в будь-якому історичному періоді.

2. Риси, які повинен формувати в собі вчитель, відповідно до суспільних потреб певну історичну добу.

Таке положення стосується як суто професійних рис, так і рис особистісних. Наприклад, до першої групи належать міцні й широкі історичні знання, вміння їх передавати учням, любов до дітей, уміння займатися їх вихованням, високі моральні якості тощо. До другої – передача знань, як у Давній Греції; навчання основам моралі, як у Київській Русі; або передача знань, умінь та навичок на фоні певного ідеологічного та світоглядного спрямування, як в імперську чи радянську добу.

Таким чином, педагогічна діяльність відзначається великим соціальним значенням, що робить її особливо відповідальною. Тому формування особи педагога, а саме вчителя історії, являло і являє собою тривалий та безперервний процес. Він починається у стінах вузу і продовжується протягом усієї педагогічної діяльності, що спрямована на реалізацію суспільного замовлення в певну історичну добу.

Сучасна українська спільнота переживає найрадикальнішу трансформацію суспільства. Відбувається важливий і болісний процес переосмислення системи цінностей. За таких умов різко зростає інтерес суспільства до історії, що спонукає до оновлення самої історичної науки і викладання її основ у загальноосвітній школі. Закономірно піддається перегляду методологія історії, оновлюється і розширюється зміст функцій історичної науки, що робить необхідним перегляд усього спектру питань, пов'язаних з історичною освітою. Як зазначає дослідник О.Удод: “Нині потреби у чіткому цивілізаційному самовизначенні відчуває майже не кожен громадянин України, тим більш її відчуває викладач історії, який повинен знати і надавати відповіді на питання своїх учнів та їх батьків”. Саме тому “у змісті сучасної шкільної освіти важливо розв'язати проблему поєднання (або співіснування) формаційного, цивілізаційного і культурологічного підходів, надати шляхи до інтеграції у європейський науковий процес, розв'язати проблему прогнозуючої функції історії як науки” [18,55].

Таким чином, вчителі - суспільствознавці в сучасну добу розвитку Української держави отримали соціальне замовлення щодо виховання покоління людей, які, по-перше, мають бути

свідомими громадянами своєї держави й відчувати себе громадянами усього світу; по-друге, завжди якісно працювати, вміти співпрацювати з іншими людьми; по-третє, ефективно спілкуватися, виявляти ініціативу; по-четверте, вміти приймати своєчасні рішення; по-п'яте, самостійно опрацьовувати великий обсяг різноманітної інформації, здійснювати пошук, обробку, аналіз та збереження необхідних даних, тобто постійно працювати над собою [9,27].

На початку ХХІ століття провідні історики, методисти, викладачі почали висловлювати власні думки з приводу вимог до особистості вчителя, здатного виконувати завдання, що поклало на нього сучасне суспільство. А саме, такі дослідники, як В.І.Курилів, В.О.Комаров, Я.Грицак, О.Удод, К.О.Баханов, В.М.Сотниченко, Ф.Л.Левітас та деякі інші. Дослідниця В.І.Курилів звертає увагу на те, що “поступово припиняють роботу у школі вчителі – історики, яких виховало радянське суспільство, ще працюють спеціалісти, що отримали диплом у добу “перебудови”, але настав час, коли в школу уже прийшли вчителі, “народжені” незалежністю, і скоро вони повністю візьмуть на себе відповідальність за навчання й виховання учнівської молоді в Україні. Тому актуальною стає проблема формування особистості вчителя-історика”, який, на думку дослідниці повинен усвідомлювати, що “сьогодні не тільки суспільство повинно змінювати людину, а й людина повинна змінювати суспільство, прагнучи до актуалізації сучасних цінностей, удосконалюючи національний характер, укріплюючи вічні цінності нашої людської цивілізації” [9,23]. Дослідник В.В.Іванченко звертає увагу вчителів на необхідність виконання такого завдання, як формування історичної культури молоді, що означає, передусім, виховання активної громадянської й життєвої позиції молоді, вміння адекватно сприймати й застосовувати досвід та уроки минулого задля самореалізації, самоутвердження, розквіту нації в цілому. “Без глибокого усвідомлення досвіду та уроків власної минувшини, - пише він, - країна, а водночас конкретна людина, втрачають орієнтири та вектори поступального розвитку, різко знижують свій творчий потенціал як суб'єкта історичного процесу” [5,3]. Таким чином, історик – викладач стає одним із основних суб'єктів збереження та

поширення культурно – історичного досвіду через покоління, що посилює його особисту відповідальність в загальному процесі виховання молоді. Саме тому він сам повинен бути толерантним по відношенню до різних оцінок історичного процесу й виховувати цю рису в учнів, яких навчає. Сучасні українські методисти – історики звертають також увагу на інноваційні тенденції, що існують в сучасному процесі навчання історії в школі, і які повинні враховувати викладачі педагогічних вузів, студенти та молоді вчителі. Методист К.О.Баханов, в першу чергу, вказує на такі тенденції, як технологізація навчання, що передбачає чітке окреслення обсягу навчального матеріалу, підкріплення його зоровими опорами, визначення конкретних результатів навчання, поділ матеріалу на блоки, розробка системи контролю за засвоєнням кожного з них, просування в навчанні лише після засвоєння попереднього блоку; поширення проблемно-діалогічного навчання шляхом поділу навчального матеріалу на проблеми, що розв'язуються учнями самостійно або з допомогою вчителя; впровадження інтерактивного навчання, організація групової роботи; введення в навчання творчо – імпровізаційного елемента з допомогою ролевих ігор; поширення учнівських досліджень й організації самостійної навчальної діяльності учнів [18,240].

Методисти Ф.Л.Левітас та О.О.Салата склали професіограму сучасного вчителя історії [10]. Професіограма є своєрідним паспортом, який містить сукупність особистісних якостей, педагогічних і спеціальних знань і вмінь, необхідних для вчителя; це система вимог, які ставить професія до людини. У ній також відбиті морально – психологічні риси, які є необхідними для майбутньої навчальної й виховної роботи з дітьми і які слід розвивати в процесі самовиховання у стінах вузу. Запропонована професіограма будується на основі тих функцій, які має виконувати педагог в своїй професійній діяльності. Ф.Л.Левітас виділяє такі взаємопов'язані функції, які має виконувати вчитель історії:

- діагностична, яка пов'язана з розпізнаванням і вивченням істотних ознак освіченості;

- орієнтаційно – прогностична діє за умов орієнтації вчителя на чітко представлений у свідомості кінцевий результат, вимагає уміння педагога прогнозувати розвиток особистості;
- конструктивно – проектувальна функція діяльності вчителя історії органічно пов'язана з орієнтаційно – прогностичною (її сітність полягає в конструюванні та проектуванні змісту навчально – виховної роботи, в доборі способів організації діяльності учнів, які найповніше реалізують зміст і викликають захоплення учнів спільною діяльністю);
- організаторська функція потребує вмінь залучати учнів до різних видів діяльності й організовувати діяльність колективу;
- інформаційно – пояснювальна, коли вчитель виступає не лише організатором педагогічного процесу, а й джерелом наукової, світоглядної й морально – етичної інформації;
- комунікативно – стимуляційна функція педагогічної діяльності пов'язана з великим впливом, що його здійснює на учнів особистісна привабливість учителя історії, його моральна культура;
- аналітико – оцінна функція діяльності вчителя пов'язана з необхідністю аналізувати результат навчально – виховного процесу, виявляти в ньому позитивні сторони і недоліки, вносити необхідні корективи в педагогічний процес;
- дослідницько – творча передбачає осмислення і творчий розвиток того нового, що виходить за межі відомої теорії.

Таким чином, кожна з визначених функцій пов'язана з окремими рисами і якостями викладача та його діями.

Автори професіограми звертають увагу на те, що у професійній поведінці вчителя важливу роль відіграє його індивідуальна педагогічна культура. Показниками високого рівня сформованості педагогічної культури (за Ф.Л.Левітасом та О.О.Салатою) слід вважати:

- гуманістичну спрямованість особистості педагога;
- психолого – педагогічну компетентність і розвинуте педагогічне мислення;
- освіченість у галузі предмета і володіння педагогічними технологіями;
- досвід творчої діяльності;

– культура професійної поведінки (стилю педагогічного спілкування, мови, зовнішнього вигляду).

Неабияку увагу дослідники приділили особистісним якостям, що є важливими для професії педагога й мають бути властивими для сучасного вчителя історії. Ці якості розподілено на такі групи:

1. Основні, відсутність кожної з яких не уможливило ефективне здійснення педагогічної діяльності такі риси, як гуманність, любов до дітей, таку, яка вчить жити; громадська відповідальність та соціальна активність, в першу чергу до своїх професійних обов'язків; справжня інтелігентність, що означає високий рівень розвитку інтелекту, освіченість у галузі предмета, ерудиція, висока культура поведінки; порядність (чесність, гідність, справедливість, чутливість, принциповість, толерантність тощо); інноваційний стиль науково – педагогічного мислення, готовність до створення нових цінностей; потреба в системній самоосвіті та самовиховання, бажання змінити себе і вдосконалитись; здатність до міжособистісного спілкування, педагогічний такт, знання з вікової психології.

2. Допоміжні якості, які не мають вирішального впливу на ефективність педагогічної праці, проте сприяють її успішності – привітність, почуття гумору, артистизм, мудрість, зовнішня привабливість.

Було також наголошено, що негативні якості (непорядність, ліннощи тощо) призводять до зниження ефективності педагогічної діяльності, а професійно недопустимі (грубість, упередженість, пасивність тощо) ведуть до професійної непридатності вчителя.

Розглянуті вище думки ставлять певні вимоги до особистості вчителя історії:

1. Учитель має бути справжнім патріотом і громадянином своєї Батьківщини.
2. Однією з важливих рис повинна бути учительська самосвідомість, тобто усвідомлення суспільного значення своєї професії і свого високого призначення як людини і як учителя.
3. Важливою морально – психологічною рисою є любов до дітей.

4. Цілісне, системне сприйняття своєї майбутньої професійної діяльності, коли глибокі і всебічні наукові знання збігаються з умінням передавати їх іншим.
5. Володіння державною українською мовою (в першу чергу уроків з Історії України) вчителем і ведення нею навчального процесу.
6. Постійне самовдосконалення, як професійне, так і особистісне. К.Ушинський говорив, що вчитель у вчителеві живе лише до тих пір, поки він вчиться [20,17].
7. Високі моральні якості.
8. Вчитель повинен володіти педагогічною майстерністю (здібностями до комунікативності; мати перцептивні здібності, динамізм особистості, емоційну стабільність, оптимістичне прогнозування, креативність, педагогічне мислення, такт, оптимізм).
9. Вчитель має дбати про власне здоров'я (передусім, розвиток голосу, добрий зір, опорно – руховий апарат) та відповідний зовнішній вигляд.

Таким чином, праця сучасного педагога, як ніяка інша, через її залежність від суб'єктивного фактора вимагає диференційованого, індивідуально – творчого спрямування при досягненні єдності в теорії і практики теоретико – методичної підготовки вчителя, врахування національних особливостей, культури, традицій і потреб держави, всього соціально – культурного й економічного середовища. Сучасні дослідники наголошують, що вчитель взагалі, а передусім, педагог – суспільствознавець повинен завжди пам'ятати: він є головною фігурою педагогічного процесу, а власний приклад – потужним фактором виховного впливу. Авторитетний педагог – справжній володар думок і почуттів своїх учнів, провідник ідей сучасного українського суспільства.

Отже, такий стан проблеми наголошує на необхідності вдосконалення процесу підготовки вчительських кадрів. Сучасна історична освіта потребує нових шляхів у вихованні особистості педагога – фахівця. На наш погляд, вони мають бути такими:

1. Оволодіння професійними здібностями передусім на особистісному рівні, тому що в професії вчителя “особистісне та професійне взаємопов'язані, характеризуються

взаємопроникненням, на основі якого утворюється цілісна єдність” [13, 4].

2. Збільшення обсягу психолого – педагогічних дисциплін.
3. Постійне вдосконалення педагогічної практики студентів (збільшення годин, зміни в системі її побудови, нові вимоги до її проходження тощо).
4. Розширення тематики спецкурсів і семінарів з “Теорії і методики викладання історії”.
5. Розширення соціальної практики і громадських контактів через активні громадські справи та заходи в межах факультету і вузу як шляхів до самовираження та самоствердження майбутніх вчителів – суспільствознавців.
6. Впровадження в навчальний процес нових ефективних та цікавих для студентів форм організації та проведення занять з формування професійних компетенцій педагога - історика, таких як лекції – тести, різноманітні тренінги, моделюючі заняття, розв’язання завдань та виконання вправ, рольові ігри тощо. При цьому слід зважати на усвідомлення студентами того, що ефективність роботи вчителя залежить не лише від ступеня розвитку окремих професійно - особистісних компонентів, а, передусім від їх взаємозв’язку.

Таким чином, основою професійних здібностей майбутнього вчителя історії може бути тільки досвід, здобутий в активній співдії з викладачами ВНЗ, іншими студентами, членами шкільних педагогічних колективів, учнями та їх батьками, а також, по можливості, з представниками влади та членами різних суспільних організацій. Критеріями якості підготовки молодих педагогів мають стати їх професійна компетентність і здатність будувати навчальний процес на активній, діалогічній основі, через цілеспрямовану та мотивовану діяльність учнів, що зацікавлені в реалізації власних результатів навчання.

Література

1. Бойчук Г. Сутність, структура та психологічні особливості формування національного характеру особистості // Історія в школі. – 2005. - №7 – 8. – С.1– 8.
2. Вяземський Е., Стрелова О. Теорія и методика преподавания истории. – М.: ВЛАДОС, 2003.

3. Григорєв – Наш Н. Історія України в народних думках та піснях. – К.:Криниця, 1918.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997.
5. Іванченко В. Тенденції та особливості формування історичної культури молоді в сучасних умовах // Грані. – 2003. - №3. – С. 3 – 7.
6. Історія української школи і педагогіки: Хрестоматія/ Упоряд.О.О.Любар; за ред. В.Г.Кременя. – К.: Т – во “Знання”, КОО, 2003.
7. Коляда І. Методичні засади професіограми вчителя основ правознавства// Історія. – 2005. - №2. – С.8 – 18.
8. Комаров В. Методика навчання історії в школі. – Кривий Ріг, 2003.
9. Курилів В. Методика викладання історії. – Львів: Світ, 2003.
10. Левітас Ф., Салата О. Професіограма вчителя історії // Історія та правознавство. – 2006. - №19 – 21.- С. 27 – 32.
11. Методика преподавания истории / С.А. Ежова и др. - М.: Просвещение, 1986.
12. Методика обучения истории / Н.Г. Дайри. – М.: Просвещение, 1978.
13. Побірченко Н. Інноваційні підходи до підготовки майбутніх учителів у контексті реформування системи вищої педагогічної освіти // Рідна школа. – 2003. - №3. – С.3 – 5.
14. Профессиональная подготовка и повышение квалификации современного учителя. “Круглый стол” о проблемах подготовки учителя в социальном контексте // История и обществоведение в школе. – 2006. - №1. – С.45 – 53.
15. Профессиональная подготовка и повышение квалификации современного учителя. “Круглый стол” о проблемах подготовки учителя в социальном контексте // История и обществоведение в школе. – 2006. - №2. – С.57 – 63.
16. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. – К.: Генеза, 2005.
17. Стражев А. Методика преподавания истории. – М.: Просвещение, 1964.
18. Українська історична дидактика: Міжнародний діалог: Зб. статей. – К.: Генеза, 2000.

19. Хуторской А. Современная дидактика. – СПб: Питер, 2001.
20. Фібула М. Вступ до педагогічної професії. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003.

О.І.Коница

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

В данной статье рассматриваются организационно-педагогические условия формирования умений диалогического взаимодействия. Автор статьи подчеркивает актуальность изучения данной проблемы, так как именно умения диалогического взаимодействия определённым образом влияют на готовность студентов к будущей педагогической деятельности.

In the given article the organizing-pedagogical conditions of the formation of the dialogue interaction skills are considered. The author of the article emphasizes the urgency of studying the given problem, as the dialogue interaction skills definitely determine readiness of the students for the future pedagogical activity.

Практика роботи у середній та вищій школі свідчать про те, що успіх педагогічної діяльності залежить не тільки від фундаментальних знань, умінь та навичок молодих спеціалістів, але й від розвинутого мислення, творчих здібностей та сформованих умінь студентів організовувати діалогічну взаємодію з учнями. Вирішення даного завдання потребує застосування інтерактивних технологій, які б забезпечували стимулювання студентів до співробітництва у навчально-виховному процесі.

Багато вчених довели необхідність інтенсивної підготовки майбутніх учителів до педагогічної взаємодії з учнями та формування в них умінь, необхідних для успішної педагогічної взаємодії, а саме: М.Г.Васильєва, О.М.Галус, І.Я.Глазкова, Л.П.Дарійчук, Л.В.Зазуліна, Л.В.Кондрашова, В.В.Морозов, С.О.Мусатов, Л.В.Нечаєва, Ю.І.Турчанинова та інші. Проблема формування діалогічної взаємодії у вузах також розглядалась у працях Т.Вольфовської (діалогічна взаємодія як

спосіб уникнення агресивної поведінки молоді), С.М.Амеліної (формування діалогічної культури у студентів). Проте, саме сутності формування вмінь діалогічної взаємодії приділялась не зовсім велика увага.

Метою даної статті є виявлення організаційно-педагогічних умов ефективного формування вмінь діалогічної взаємодії майбутніх педагогів.

Поняття «діалогічна взаємодія» ми розглядаємо як спосіб організації взаємних стосунків у професійно-педагогічній діяльності, що успішно відбуваються за умови володіння правилами і культурою спілкування, і в ході яких успішно вирішуються педагогічні завдання.

До умінь діалогічної взаємодії ми виділяємо такі: комунікативні, невербального спілкування, ведення дискусії, педагогічної стратегії педагога щодо взаємодії зі студентами, аналізу їх відповідей. Крім перерахованих, важливими є вміння: здійснювати взаємодію та емоційно-експресивний вплив, ініціативу в діалогічній взаємодії з учнями; досягати поставленої мети у спілкуванні, створюючи при цьому атмосферу довіри.

Формування вмінь діалогічної взаємодії, звичайно, не є стихійним явищем, а виступає цілеспрямованим та систематичним процесом, успішність якого залежить від умов, в яких він відбувається. Організаційно-педагогічні умови визнаються певними обставинами, за яких відбуваються різні процеси, а саме і процес формування умінь діалогічної взаємодії майбутніх учителів.

До організаційних умов, на нашу думку, необхідно віднести такі:

- вдосконалення матеріально-технічної та науково-методичної бази навчального закладу;
- обмін передовим педагогічним досвідом;
- особистісно-орієнтований підхід до навчання у вищій школі;
- створення сприятливого соціально-психологічного клімату.

Досліджуючи сутність умов педагогічної діяльності, В.А.Семиченко зауважує: умова – це «те, на тлі чого відбувається ця діяльність, те, що перебуває нібито поза її

межами. Умови інтегруються в структуру діяльності через ту сукупність емоцій і психічних станів, які вони породжують (емоційне тло ситуації та діяльності в цілому)» [6, с.315-316]. У зв'язку з цим, слід відмітити, що створення умов психологічної безпеки в спілкуванні та реалізація внутрішніх резервів партнера по спілкуванню є суттєвим фактором у процесі розв'язання різних задач, які виникають у процесі взаємодії.

Розглядаючи проблему формування відкритості до спілкування у майбутнього вчителя, О.Є.Блінова виокремила декілька груп психолого-педагогічних умов. Однією з перших умов науковець виділяє встановлення діалогічних, особистісно-рівноправних відношень, а діалог являється «багатозначною формою обміну інформації, навчання, активізації мислення, загального пошуку істини, психодіагностики, інформаційної та духовної переорієнтації та збагачення особистості». Діалог, на думку науковця, виступає як спосіб:

- спілкування, встановлення контактів викладача та студентів;
- реалізації співробітництва, співтворчості;
- прояву емпатії;
- відпрацьовування придбаних знань;
- перевірки надійності їх закріплення;
- формування позитивних рис особистості [1, с.122].

Досліджуючи основні аспекти формування та розвитку у студентів умінь та навичок педагогічного артистизму, О.С.Булатова пропонує такі умови, які спрямовані на досягнення ефективної діалогічної взаємодії:

- для взаємодії важливо зрозуміти іншу людину; від контактів ви придбаєте багатий досвід, коли зробите все можливе, щоб люди повідомляли вам про свої почуття і роздуми;
- взаємини будуть більш ефективними, якщо ви будете приймати іншу людину такою, якою вона є;
- чим більше ви відкриті у взаємостосунках до сприйняття реальності і внутрішнього світу самого себе та інших, тим менше буде прагнень до егоцентризму;
- ваші контакти з людьми ніколи не призведуть до конфлікту, якщо ви не будете керуватися оцінками інших людей;

- придивиться до свого досвіду, він може показати, що в основі кожної людини лежить прагнення до позитивних змін [2, с.7-8].

Не менш важливими є педагогічні умови, що впливають на формування умінь діалогічної взаємодії. До таких ми віднесли наступні:

- усвідомлення студентами соціального значення володіння вміннями діалогічної взаємодії для особистісного життя;
- наявність позитивної мотивації та установки на активну співпрацю з усіма учасниками навчально-виховного процесу;
- вдосконалення та застосування методик викладання курсів у вищій школі з акцентом на інтерактивних, інноваційних;
- індивідуальна та групова підзвітність та позитивна взаємозалежність студентів у процесі взаємодії.

На сучасному етапі специфіка викладача педагогічного вузу виявляється в тому, що він не примушує до навчання, а створює такі умови взаємодій, при яких у студентів виникають особистісні мотиви до пізнання та навчання. Крім того, викладач може виступати в ролі довіреної особи, порадирика, співбесідника; а тому володіння такими якостями, як педагогічний такт, творчість, відповідальність, чесність, чуйність та рядом інших цінностей, є необхідною умовою встановлення продуктивних та гуманних взаємин зі студентами.

Не менш важливою умовою сформованості умінь діалогічної взаємодії є належна підготовленість студента (як майбутнього вчителя). З боку учня головним мотивом виступає постійна пізнавальна зацікавленість та потяг до критичного мислення. Проблема майбутнього вчителя є більш складною, він повинен бути всебічно освіченим, повинен залишатися “постійним учнем”, людиною, яка постійно потребує вдосконалення, яка вміє слухати та сприймати іншу позицію. В процесі діалогу змінюється позиція вчителя: із носія остаточного знання, він стає посередником між учнем, проблемою та світом культури.

Діалог відноситься до тих форм взаємодії, що передбачають швидку зміну реакцій співбесідників. Як вважають Є.І.Машбіц, В.В.Андрієвська, Є.Ю.Комісарова,

умовою виникнення діалогу є проблемна ситуація. Якщо діалог виникає лише для задоволення потреби в спілкуванні, він є псевдодіалогом [3, с.22]. Тому важливою умовою виникнення діалогічних відносин, на думку науковців, виступає позитивне відношення партнерів один до одного та визнання ними деяких загальних правил взаємодії. При суб'єкт-суб'єктних стосунках у ході діалогу демократичний співрозмовник може відійти від «установки на себе». Саме за такої умови відбувається взаєморозуміння.

Побудова навчання на принципах педагогічної взаємодії, співробітництва та співтворчості активізує позицію студента, забезпечує умови для створення проблемних ситуацій, включення студентів у розумові операції (порівняння, доказ, аналіз, синтез тощо), використання дидактичних ігор, створення на лабораторно-практичних заняттях творчої, емоційно-моральної атмосфери, ситуації успіху, та надання кожному студентові свободи вибору в рішенні пізнавальних завдань.

Досліджуючи проблему формування готовності студентів педагогічних закладів до діалогічного навчання, В.В.Морозов акцентував увагу на застосуванні різних активних способів і прийомів діалогічного навчання і вважав це важливою умовою забезпечення «динаміки рівня готовності майбутніх педагогів до діалогічної діяльності і спілкування» [5, с.64]. На його погляд, рівень активності студентів у навчанні можна визначити, якщо дотримуватися певних вимог, а саме:

- «відтворення реальної ситуації, де учасники діалогу представлені як носії конкретних соціальних і професійних ролей;
- проблемний характер навчальних ситуацій;
- урахування психологічних особливостей і рівня підготовленості студентів;
- моделювання їхньої майбутньої професійної діяльності» [5, с.70].

Необхідною умовою досягнення співтворчості та співробітництва між учасниками освітнього процесу є володіння властивостями суб'єктності, оскільки кожний із партнерів взаємодії є суб'єкт, який вільно висловлює власну думку. Здатність до саморозвитку формується в умовах педагогічного

активного використання інтенсивних технологій, коли пріоритетною формою стає діалогічна взаємодія між викладачем і студентом. Остання будується на персональній відповідальності, незалежності, творчій співучасті і взаємній зацікавленості в проблемі, яка обговорюється на заняттях.

На необхідність застосування інтерактивних технологій навчання наголошують О.Пометун, Л.Пироженко, які порівняли роботу мозка із роботою комп'ютера. «Щоб комп'ютер працював, його треба ввімкнути. Так само потрібно «ввімкнути» і мозок учня. Коли навчання пасивне, мозок не «вмикається» [4, с.9]. Науковці стверджують, що, як комп'ютер потребує правильного програмного забезпечення, щоб інтерпретувати дані, введені в його пам'ять, так і мозок людини має пов'язати те, що нам викладають, із тим, що ми знаємо, і як ми думаємо. Коли навчання набуває пасивного характеру, він не простежує цих зв'язків і не забезпечує повноцінного засвоєння.

Науковці з питань кооперативної освіти Д. та Р.Джонсон, К.Сміт указують на такі проблеми, які пов'язані із пасивним навчанням, а саме:

- увага студентів зменшується з кожною хвилиною;
- таке навчання є ефективним лише для студентів, у яких розвинена здебільшого слухова пам'ять;
- рівень засвоєння фактичного матеріалу низький;
- вважається, що усім учням потрібна однакова інформація, проте усі студенти засвоюють її не однаковими темпами [4, с.10].

Активізація лише зорової та слухової пам'яті не є достатньою. Процес навчання потребує напруженої розумової роботи студента та його власної активної участі в цьому процесі. А цього можна досягти лише за допомогою активного або інтерактивного навчання.

В процесі інтерактивного навчання забезпечується наявність позитивної взаємозалежності студентів, коли учасники усвідомлюють, що вони не можуть досягти успіху, працюючи індивідуально. Кожен студент вносить власний унікальний внесок у спільні зусилля групи, таким чином досягається виконання завдання колективом. Це породжує у

студентів відповідальність і зацікавленість в успіху інших членів групи.

Виявлено, що успішно сформовані у майбутніх учителів уміння діалогічної взаємодії дозволяють їм у реальній педагогічній практиці правильно і оперативно орієнтуватися в умовах спілкування; планувати і здійснювати діалог; швидко і точно знаходити комунікативні засоби, що відповідають як творчій індивідуальності викладача, так і студентів; постійно відчувати і підтримувати зворотній зв'язок у спілкуванні з учнями та колегами.

Література

1. Блинова Е.Е. Формирование открытости к общению у будущего учителя: Дис. ... канд. психол. наук: 19. 00. 07. / Херсонский государственный педагогический университет. – Херсон, 2000. – 184 с.
2. Булатова О.С. Педагогический артистизм: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений. – М.: Издательский центр “Академия”, 2001. – 240 с.
3. Диалог в обучающей системе / Под ред. Е.И. Машбиц, В.В. Андриев-ской, Е.Ю. Комиссаровой. – К: Вища школа, 1989. – 183 с.
4. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід: Метод. посібник / Уклад. О. Пометун, Л. Пироженко. – К.: А.П.Н., 2002. – 135 с.
5. Морозов В.В. Формування готовності студентів педагогічних закладів до діалогічного навчання: Дис. ... канд. пед. наук: 13. 00. 04. / Криворізький державний педагогічний університет. – Кривий Ріг, 2000. – 196 с.
6. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.

Н.В.Долгая

ФОРМУВАННЯ ЕМПІРИЧНОГО КОМПОНЕНТА ДУХОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЗАСОБАМИ ТРЕНІНГОВИХ ЗАВДАНЬ

В статье автор рассматривает систему тренинговых заданий, которые способствуют формированию эмпирического